

WIELKIE PROJEKTY A RENESANS MIAST

Romuald Maksymilian Loegler

Wydział Architektury, Politechnika Białostocka, ul. O. Sosnowskiego 11, 15-893 Białystok
E-mail: romuald.loegler@onet.pl

GREAT PROJECTS AND RENAISSANCE OF CITIES

Abstract

The development of european cities in the first decade of the 21 century showed need to put attention to long-term city development mechanisms. Diversity of city structures, social differentiation, need of integration and cohesion with historical shaping, need to activate also economical instruments. Great Projects can obviously become planning tool of renaissance of cities, which will stop the process of spill, suburban areas annexation, giving theirs share to downtown areas renewal.

Streszczenie

Rozwój europejskich miast w pierwszej dekadzie dwudziestego pierwszego wieku unaoczniał potrzebę zwrócenia uwagi na mechanizmy długotrwałego rozwoju miast. Różnorodność miejskich struktur, społeczne zróżnicowanie, potrzeba integracji i spójności z historycznym ukształtowaniem wymaga uaktywnienia także instrumentów ekonomicznych. Wielkie Projekty mogą bez wątpienia stać się planistycznym narzędziem renesansu miast, który zatrzyma proces ich rozlewania się, aneksję terenów pozamiejskich, przyczyniając się tym samym do odnowy ścisłych obszarów śródmieścia.

Keywords: Great Projects; renaissance; process; democracy; development

Słowa kluczowe: Wielkie Projekty; renesans; proces; demokracja; rozwój

1. CZY WIELKIE PROJEKTY SĄ DZIŚ WZORCEM SPOSOBU PRZEBUDOWY MIAST?

Nowa generacja projektów pokazuje, że są one odbiciem szerokiego spektrum renesansu miast. Także globalizacja w obszarze Europy zainicjowała rozwój nowych Wielkich Projektów. Dają one miastom szansę na strukturalne, obszarowe przekształcenia. „Obejście” się z miejską różnorodnością i społecznym zróżnicowaniem, z integracją i spójnością, z historią i „dobrym” ukształtowaniem, wydaje się koniecznym długotrwałym zadaniem „rozwoju miasta”.

Wielkie Projekty rozumieć należy także jako instrumenty kształtujące w przyszłości stosunki międzyludzkiej, wspólnotowej egzystencji. Ich jakość wyznacza skalę porównań, a ich brak winien wymuszać proces poznawania przyczyn niepowodzeń.

Demograficzny zwrot i wzrost, zauważalne w miastach wielkich, powodują ich zagęszczenie. Równocześnie, jakby w opozycji do tego zjawiska, następuje słaby wzrost społeczny miast przemysłowych.

Szczególnie wyraźnie, na mapie Europy, Wielkie Projekty rozwijają się w Niemczech. W ostatnim dziesięcioleciu było ich około 100, najczęściej obejmowały różnorodne kwartały miejskie.

Wielowarstwowy i przestrzennie zróżnicowany wzrost, także stagnacja i oznaki kurczenia się miast wywierają piętno na wielu z nich. Z drugiej strony, globalna konkurencja niektórych metropolii wymusza konkurencyjność regionów Europy. Konkurencja lokalizacji stała się w ostatnim dziesięcioleciu centralnym motorem miejskiej polityki i prowadzi do nowych wysił-

ków, aby dzięki Wielkim Projektom pozostawać w międzynarodowej grze.

Krótko mówiąc, na przykład w Niemczech, nowa generacja projektów rozumiana jest jako mechanizm prowadzący do renesansu miast. Wystarczy tu wspomnieć o specyficznych dla Niemiec projektach, takich jak: Międzynarodowe Wystawy Budownictwa. Rozumieć je należy jako instrument planistycznej analizy uwarunkowań, potrzeb i kierunków rozwoju.

Odzyskane tereny przemysłowe lub należące do wojska bardzo często położone są centralnie. To wyjątkowa okazja do przebudowy miejskiej struktury wielu miast, także i w Polsce, choć nie wykorzystana przez nasze miasta.

Do Wielkich Projektów zaliczyć należy też obszary ścisłych śródmieść czy starych miast poddawanych „metodycznej” odnowie.

Jak przekonują autorzy książki *Grosse Projekte in Deutschen Städten*, Engelbert Lütke Daldrup i Peter Zlonicky, wyżej wspomniane Wielkie Projekty spowodowały spadek znaczenia tzw. klasycznego rozwoju miast, tj. poprzez aneksję nowych terenów pozamiejskich. Podobna strategia została przyjęta dla Krakowa w opracowanym przeze mnie wspólnie z dr. Krzysztofem Bojanowskim, Grzegorzem Chodkowskim i Ryszardem Jurkowskim: Studium Uwarunkowań i Kierunków Rozwoju Krakowa.

Koncepcji rozwoju miast, ich renesansowi towarzyszyć musi zmiana w sposobie myślenia o uwarunkowaniach i planowaniu. Strategia staje się tu kluczowym problemem, powiązana z polityką dostępności (lotniska, autostrady, kolej) połączona jest z walką o inwestora.

Nie bez znaczenia w rozwoju miast jest ich turystyczna atrakcyjność, oferta kulturalna i sportowa, włączona w tzw. przemysł wolnego czasu. Ta ostatnia to samodzielne tematy dla Wielkich Projektów. Świat doznać i przeżyć w miejskiej przestrzeni jest w dużej mierze wynikiem jakości przestrzeni urbanistycznej, w której zacierają się zdecydowany podział na pracę, mieszkanie i wypoczynek.

Atrakcyjne obszary miasta to te, w których nowe formy produktu kultury i nauki wpływają na zaistnienie urbanistycznego *milieu*, w których oferowana jest złożona i zróżnicowana oferta zamieszkiwania, kształcenia, dostępu do dóbr kultury i spędzania wolnego czasu. W jej budowaniu nie bez znaczenia jest udział sektora publicznego, ale jak wskazują doświadczenia ostatnich dziesięcioleci w Europie, wiele publicznych

usług przejmowanych jest przez sektor prywatny. To zjawisko w Polsce nie jest wyraźnie zauważalne. To wynik obawy polityków przed realizacją projektów w systemie PPP.

Zmianie polityki planowania rozwoju miast towarzyszyć musi potrzeba autentycznego zaangażowania miejskiej społeczności lokalnej, wykorzystanie jej energii w kontynuowaniu budowania miasta od środka, także poprzez Wielkie Projekty. W ten sposób uniknąć można zbędnych konfrontacji wykorzystując proces przebudowy miasta dla wyrównania szans rozwoju jego społeczności.

Na tle doświadczeń zachodniej Europy daje się zauważyć w Polsce brak narodowej koncepcji polityki rozwoju miast.¹ Pojedyncze działania „nowych mieszczan” (dla których podstawą tożsamości jest życie w mieście), angażujących się w różne organizacje działające na rzecz zamieszkiwanych przez nich dzielnic, nie zastąpią powinności lokalnych samorządów odpowiedzialnych za działania podnoszące jakość życia.

Profesor Jacek Purchla twierdzi, że zabiegając o władzę nowa klasa polityczna wykreowała samorządowy model zupełnie nieadekwatny do wyzwań stojących przed dużymi miastami. Samorządy cechuje znikoma kreatywność urbanistyczna.

Polityczne inicjatywy postrzegane są też krytycznie w Europie, choćby w Niemczech. Prawdopodobnie dlatego, że ich zawartość (treść) wynika z powiązań z opiniotwórczymi mediami i kreowanymi przez nie podejrzaniemi. Są poza tym oceniane jako uzależnione od okresów wyborczych, jako krótkotrwałe, symboliczne, podyktowane wywołaniem jedynie pozytywnego wrażenia, a nie odniesione do rzeczywistości.

Wydaje się konieczne, aby Wielkim Projektom, rozumianym jako proces, towarzyszyły podstawowe mechanizmy demokracji – publiczny spór, dysputa o wartości i roli państwa zapewniającego czasową stabilność i trwałość programów politycznych, opartych na wnikliwych analizach i rzeczywistym współdziałaniu partnerów i zainteresowanych.

Sukces bazującej na profesjonalnej analizie każdej inicjatywie, w tym też koncepcji Wielkich Projektów, nie polega na medialnym rezonansie, lecz na politycznej i profesjonalnej trwałości i aktualności. Polityka państwa dotycząca rozwoju miast powinna być rezultatem obiektywnej analizy, wolnej od politycznych ambicji, oddziałującej w długich okresach czasu. Powinna sprowadzić działania rządu na poziom gmin i województw, koordynować; umożliwiać, jako krajowa

¹ Projekt takiego dokumentu został ogłoszony dopiero niedawno.

Ryc. 1. Widok zabudowy w Eastern Docklands w Amsterdamie;
fot. Siebe Swart/Hollandse Hoogt

polityka rozwoju miast, powiązanie celów politycznych rozwoju obszarów miast z faktycznymi możliwościami ich rozwoju, włączając w to poczucie odpowiedzialności za realizację projektów rozwoju miasta ze strony obywateli i przedsiębiorstw.

Ważne jest, aby państwową politykę rozwoju miast, sprawdzoną na poziomie miast i gmin, na poziomie krajowym nie zastępować swoją, lecz ją uzupełniać. Państwowa polityka rozwoju miast winna być rozumiana, jako płaszczyzna dyskusji i działań, winna być udostępniona wszystkim zainteresowanym w celu wzmocnienia znaczenia miast w społecznym odbiorze i ich postrzeganiu „na zewnątrz”.

2. GENEZA WIELKICH PROJEKTÓW

Profesor Werner Durth w rozmowie z Peterem Zlonicky, dyskutując o genezie Wielkich Projektów, porusza problem zniszczeń wielu miast w czasie ostatniej wojny. Rozdarte, podziurawione obszary miejskiego krajobrazu to pole przyszłych działań reurbanizacji wielu miast europejskich.

Wspomnienia miast-ogrodów stały się nieaktualne, górę wzięły pragmatyzm działania. Domagano się, aby społeczność zamieszkująca Europę z pełnią świadomości i odpowiedzialnością za naturalne środowisko kreowała procesy urbanizacyjne miast w „zagęszczonych” formach zamieszkiwania, zamiast osiedlowego rozczłonkowania miejskiej struktury.

Ryc. 2. Zabudowa mieszkaniowa w dzielnicy Docklands w Londynie wzniesiona przed Igrzyskami Olimpijskimi 2012,
proj.: Fraser Brown MacKenna Architects; fot.: James Morris

Czas industrializacji przemysłu budowlanego w znacznym stopniu determinował formy urbanizacji. Budownictwo w tzw. wielkiej płyty poddawano krytyce, także przez tych, którzy ją kiedyś podziwiali. Duże osiedla dla 30-40 tys. mieszkańców można by nazwać Wielkimi Projektami, ale brak w nich socjalnej i kulturalnej infrastruktury deprecjonował ich jakość i społeczną wartość. Wartościowano je jedynie pod względem techniki, szybkości wznoszenia i pseudoekonomii. Doświadczenia „IBA ALT” i „IBA NEU”, prowadzone w Berlinie w latach 1981-1987, stały się doświadczeniami z Wielkimi Projektami – IBA NEU oraz małymi, częściowymi dotyczącymi przebudowy na przykład dzielnicy Kreuzberg – IBA ALT.

Dziś Wielkie Projekty składają się z wielu fragmentów urbanistycznych. Cechuje je w mniejszym stopniu ich spektakularny wymiar i szybkość ich realizacji. Zorientowane są na solidność i jakość, jako ich pierwszoplanowe zadania. W ich rozwijaniu istotne jest podkreślenie znaczenia budowania miasta i jego rehabilitacja.

Wielkie Projekty wymagają strategii planistycznej. Efektem ich realizacji ma być miejska różnorodność, ukształtowanie pielęgnujące urbanistyczną osobliwość miasta, jego trwanie zachowujące heterogeniczną socjalną strukturę, integrację i spójność. Nigdy nie powinny istnieć same dla siebie. Służyć mają rozwojowi miasta, stanowić mają barierę dla nieuzasadnionego zagarniania nowych terenów, suburbanizacji miast – określając perspektywy ich ekologicznego rozwoju, oferując nową jakość przestrzeni publicznych.

3. EUROPEJSKIE PRZYKŁADY WIELKICH PROJEKTÓW

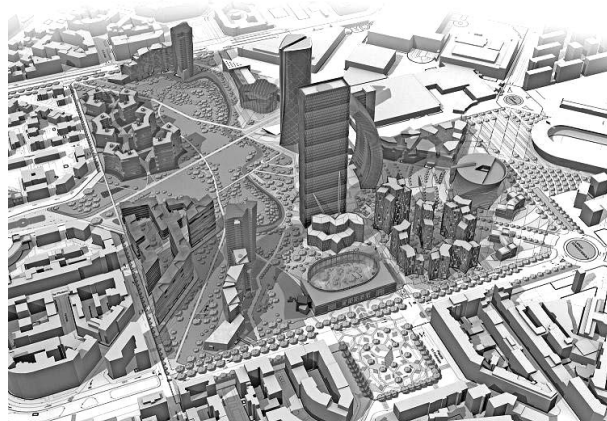
Wielkie Projekty w Europie Zachodniej wydają się codziennością. Powstają z różnych powodów: dzięki strukturalnym zmianom miast, ich demograficznemu rozwojowi lub gospodarczej konkurencji.

Dziś przykład z Europy to Amsterdam, który szczyci się Wielkimi Projektami z początku dwudziestego stulecia. Od połowy lat 90-tych XX w. Amsterdam realizuje, krok po kroku, nowy fragment miasta dla ca 30 000 mieszkańców. Każda z siedmiu wysp demonstruje swój odrębny charakter – od zwartej, gęstej zabudowy do idyllicznych plaż. Realizowany jest też „Eastern Docklands” – trzy Wielkie Projekty.

W Rotterdamie, w pobliżu śródmieścia, powstaje nowa część miasta - Kop van Zuid, wchłaniająca wiele historycznych budynków przy akompaniamencie spektakularnych nowych obiektów, jak na przykład Luxor – Theater.

Ryc. 3. Luxor - Theater, Rotterdam, proj. Bolles+Wilson; fot.: LuxorTheater Rob't Hart, Wikimedia commons

Ryc. 4. Mediolan, EXPO 2015 - CityLife, proj. Zaha Hadid, Daniel Libeskind, Arata Isozaki, fot.: CityLife SpA

Londyn rozpoczął tworzenie Wielkich Projektów od realizacji słynnych Docklands z wieloma obiektami biurowymi, kultury i transportu oraz z atrakcyjnymi ofertami zamieszkiwania. Nowy rozdział w rozwoju Londynu, jego wschodniej części, tworzą inwestycje przygotowane na Olimpiadę 2012. Budowa ta była w swoim czasie największym projektem w Europie służącym rozwojowi miasta. Anglia oprócz Londynu realizuje projekty rozwoju miast w Manchester i Glasgow. W ostatnim, pod nazwą Urban Renaissance, ważną rolę odegrał „Havenprojekt 2001”, przekształcający obszar przemysłu okrętowego w dzielnicę o różnorodnym użytkowaniu.

Ryc. 5. Ile de Vitry, Paryż, proj. i fot.: Atelier Castro Denissou Casi

Przygoda Barcelony z Wielkimi Projektami sięga przygotowań Olimpiady w 1992 r. Program „Areale neuer Zentralität” integrował cztery wielkie obszary miasta, dzięki czemu rezultaty dały efekty we wszystkich obszarach miasta. Celem było stworzenie z Barcelony europejskiej gospodarczej metropolii w obszarze śródlądowym.

Bilbao jako pretekst do rozwoju wykorzystało okres kryzysu przemysłu stalowego, przekształcając miasto w zwartą, kulturalną metropolię o rozbudowanej sieci usług. Poprzemysłowy krajobraz nad rzeką stworzył szansę przemiany, której ikoną o międzynarodowym statusie stało się Muzeum Guggenheima.

Mediolan przygotował Wielki Projekt na Expo 2015. Głównym zawołaniem, hasłem projektu jest „Feeding the planet, energy for life”. Oparty na strategicznym planie ogólnym, przewiduje zmianę struktury miasta. Promieniste zielone ciągi i rowerowe ścieżki prowadzić będą od zabudowanych kwartałów do otwartych obszarów pól.

Wielkich Projektów dla stolicy Francji poszukiwał Nicolas Sarkozy w drodze międzynarodowych konsultacji określających przyszłość Paryża. Ich celem było

między innymi określenie nowych zasad i strategii rozwoju metropolii „Post Kioto”². Poszukiwana jest także diagnoza przyszłości miasta, czyli redefinicja rozwoju oraz zależności architektoniczno-planistycznego centrum Paryża i jego przedmieść. Jeden z przykładów poszukiwań stanowi propozycja zespołu Atelier Castro Denissou Casi (2008). Sztucznie utworzona wyspa w podparyskim Vitry-sur-Seine, wieżowce, ogrody i parki zmienić mają dotychczasowy styl życia metropolii.

W Niemczech oprócz znanych Wielkich Projektów Berlina, jak choćby „Potsdamer und Leipziger Platz”, można wymienić wiele miast wykorzystujących Wielkie Projekty jako mechanizm, siłę motoryczną ich rozwoju. Choćby Hamburg z projektem Hafen City, wybitny przykład ponownego odkrycia znaczenia wody w mieście. Hafen City przyciąga zainteresowanie urbanistyczną i architektoniczną jakością nie tylko zagranicznych deweloperów, ale także mieszkańców miasta. Kolonia, Düsseldorf, Duisburg to kolejne miasta rozwijane w oparciu o Wielkie Projekty. Media Hafen w Dusseldorfie, ze spektakularnymi budynkami Franka Gehrego, czy IBA EmscherPark w Duisburgu

² W 1997 roku w Kioto wynegocjowano międzynarodowe porozumienie dotyczące przeciwdziałania globalnemu ociepleniu. Weszło ono w życie w 2005 roku.

Ryc. 6. Potsdamer - Leipziger Platz; fot.: Philip Meuser

nie zamykają listy. Oprócz dużych miast, jak Frankfurt am Main, który też zwrócił się do rzeki, wymienić można by Bonn, Drezno, Essen, Stuttgart. Wymienić należy także Adlershof, dzielnicę Berlina - przykład Wielkiego Projektu, którego myślą przewodnią jest powiązanie nauki, ekonomii, mediów i technologii w miejską strukturę. Przemieszanie i funkcjonalne zróżnicowanie stało się podstawą urbanistycznej idei rozwoju. Adlershof to nie park nauki, ale autentyczne miasto. Pojęcie miasta oznacza tu europejskie miasto, z jego tradycją, funkcjonalnym zróżnicowaniem i zawartością: publicznymi przestrzeniami – to miasto z jego w wysokim stopniu zrjonalizowaną, trwałą formacją cywilizacyjną i wspólnym życiem mieszkańców.

4. IDEA WIELKICH PROJEKTÓW W POLSCE

Niestety, niezwykle rzadko słucha się architektów i uznaje ich jako profesjonalnych partnerów w dziedzinie przestrzennego i gospodarczego rozwoju. Trudno znaleźć na mapie Polski Wielki Projekt, jako strategiczny element rozwoju miasta.

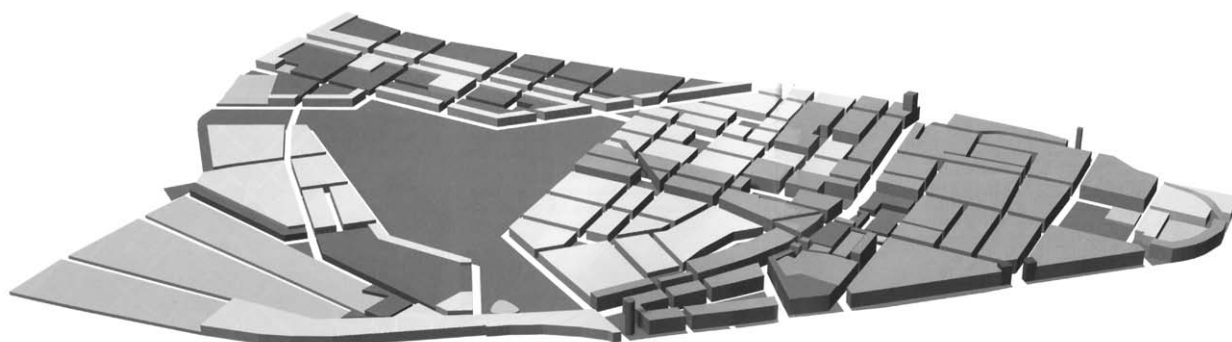
Przywołując przykłady Wielkich Projektów w Europie, warto zacząć od wspomnień historii Krakowa, w którym to mieście tradycja Wielkich Projektów się

Ryc. 7. Hamburg Hafencity; fot.: San Andreas, Wikimedia commons

Ryc. 8 i 9. Adlershof, Berlin, proj. Hildebrand Machleidt+Partner; fot. Bruno Klomfar

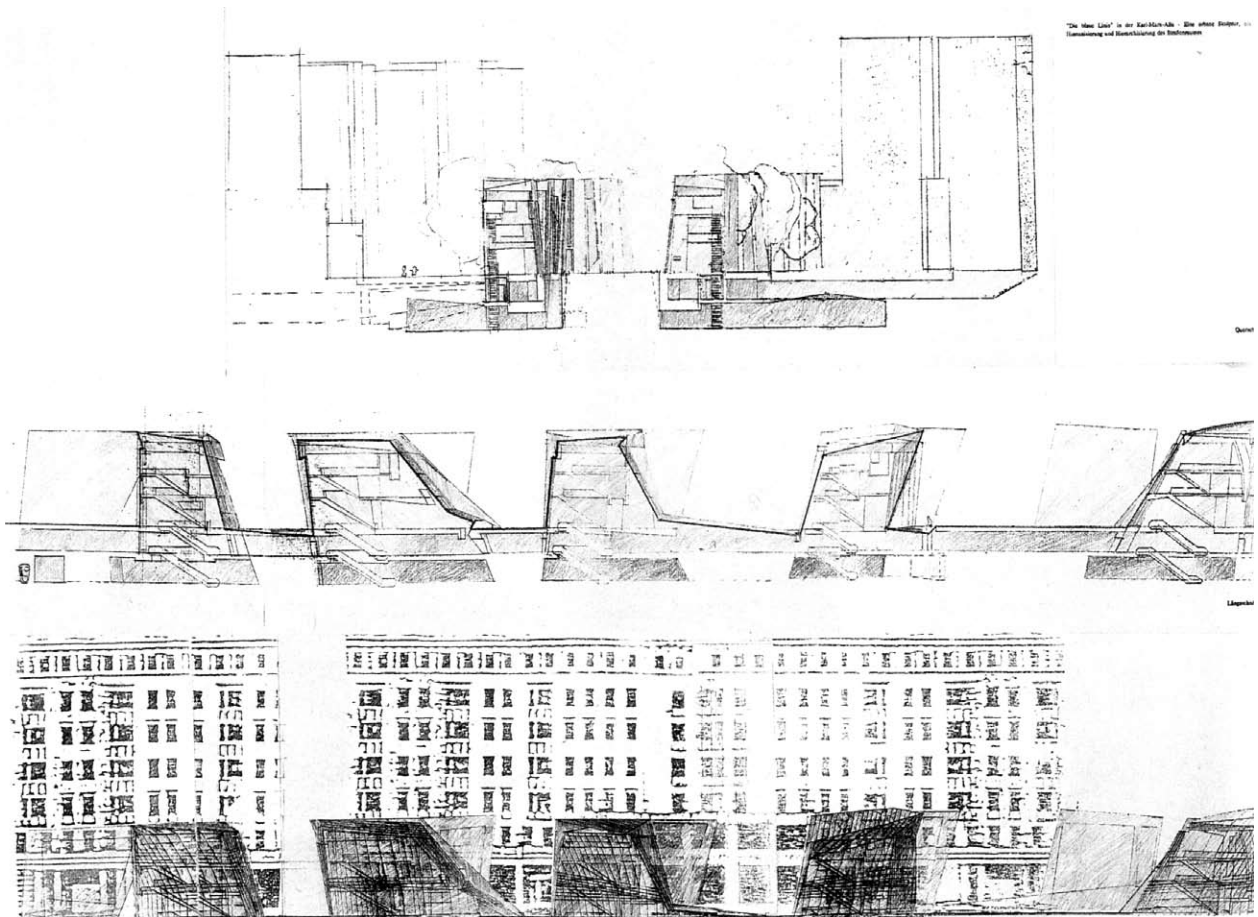

ga czasów galicyjskiej autonomii. „Okres ten przyniósł Krakowowi nie tylko rygorizm kontroli przestrzeni, ale w finale wspaniałą wizję Krakowa XX wieku w postaci planu ‘Wielkiego Krakowa’, konsekwentnie realizowanego w okresie międzywojennym”.³ Efektem planu Wielkiego Krakowa była wielka kreacja urbanistyczna – Aleja Trzech Wieszczów. Ta symboliczna obecność Krakowa w Europie z Wielkimi Projektami dziś niestety nie znajduje kontynuacji.

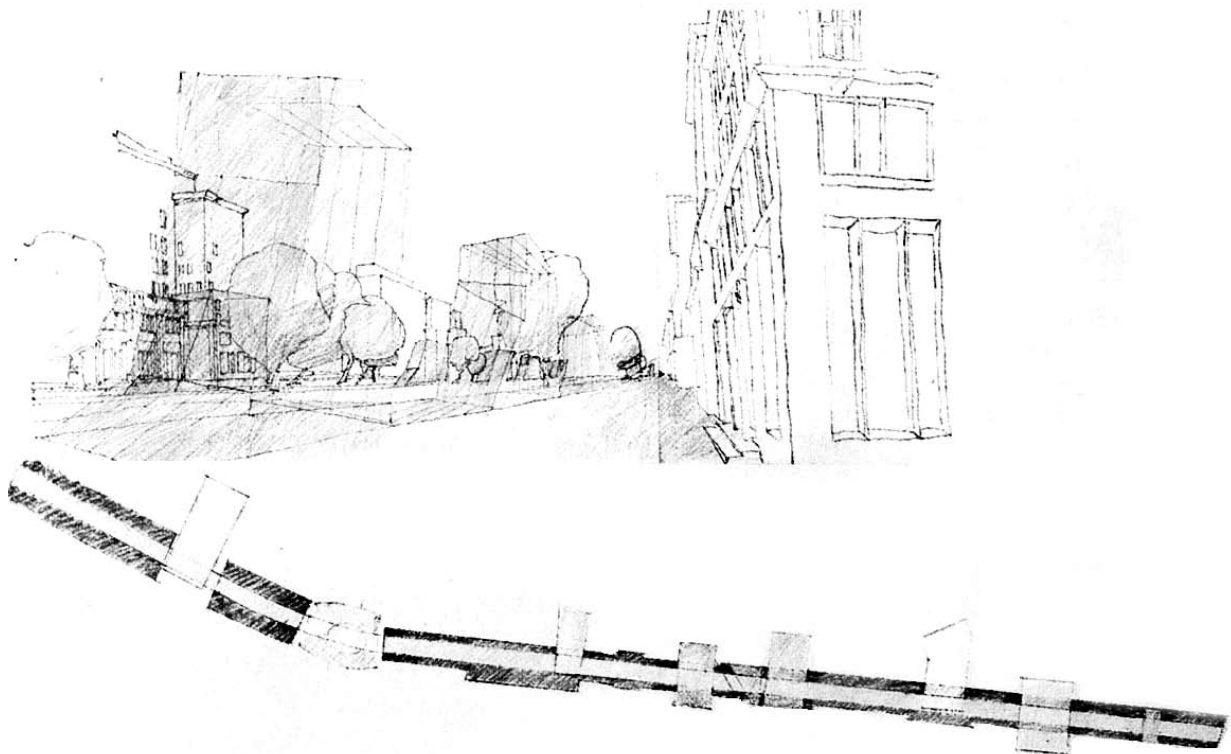
Próba przekształcenia w drodze urbanistycznego konkursu pierwotnych zamierzeń zintegrowanego węzła komunikacyjnego w Wielki Projekt urbanizacji zdegradowanych terenów kolejowych, leżących w bezpośrednim centrum zabytkowego Krakowa, określony mianem Krakowskiego Centrum Komunikacyjnego, zakończyła się praktycznie budową największej w Europie galerii handlowej. Zwycięski projekt dawał szansę prowadzenia przestrzennej po-

³ J. Purchla, *Śmierć Krakowowi nie grozi. Gry w miasto*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, s. 346.

WIELKIE PROJEKTY A RENESANS MIAST

Ryc. 10 i 11. Błękitna wstęga dla Alei Karola Marksa, Berlin, proj. R. Loegler; fot. Romuald Loegler

lityki, pozwalającej na planowaną od wielu dziesięcioleci integrację wielkich obszarów miasta leżących po wschodniej stronie linii kolejowej, dodatkowo odciętych od miasta przebiegającą równolegle do linii kolejowej drogą miejskiego ruchu szybkiego. To także była szansa na aktywizację ciągle jeszcze „niechcianej” dzielnicy Nowa Huta.

O rezultatach przesądził nie interes społeczności miasta, lecz interes dewelopera, który zdecydował o ostatecznej formie zagospodarowania terenu, nie realizując w pełni programu decydującego o jakości przestrzeni publicznej placu i ulic, stanowiących naturalną kontynuację miejskiej struktury. Samorząd i miasto przegrały szansę.

Niewykorzystaną szansą na stworzenie strategii rozwoju Krakowa, uwzględniającą Wielkie Projekty, było także „odrzuć” w trybie postępowania sądowego, przyjętego przez Radę Miasta Krakowa, projektu Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Krakowa autorstwa zespołu utworzonego z grupy laureatów konkursu na ideę określającą rozwój miasta. Opracowane przez ww. zespół „Studium...” zakładało rozwój Krakowa w oparciu o Wielkie Projekty, zdefiniowane planami miejscowymi pod wspólnym hasłem „Projekty dla Krakowa”.

„Projekty dla Krakowa” zdefiniowane zostały jako miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, które są autorskimi projektami, ustanawiającymi urbanistyczne i ekonomiczne reguły działania prowadzące do realizacji skomponowanych zespołów miejskich we wskazanych terenach miasta, tj. skoncentrowanych zamierzeń inwestycyjnych określonych jako priorytetowe zadania, prowadzące w rezultacie do powszechnie rozpoznawalnych przekształceń. „Projekty dla Krakowa” miały za zadanie określenie metody porządkowania oraz rozwoju przestrzennego i gospodarczego miasta. Miały tworzyć bodźce dla nowych rozwiązań w zakresie organizacji realizacji inwestycji stwarzających warunki dla zgodnego współistnienia mieszkań, miejsc pracy, możliwości poczynienia zakupów i spędzania wolnego czasu. Miały zapewnić intensywną urbanizację miasta, funkcjonalnie zróżnicowaną. Jako wspólne przedsięwzięcie deweloperskie i planistyczne stanowić miały skuteczną formę realizacji przestrzennego rozwoju Krakowa dzięki jasności zawartych w nich urbanistycznych rozstrzygnięć. Zostały one określone czasowo i jasno sformułowane, by nie podlegały politycznym wahaniom.

„Projekty dla Krakowa” w warstwie ideowej zakorzenione były w dziedzictwie kulturowym Krakowa, postrzeganego jako miasto europejskie z jego własną tradycją i funkcjonalnym przemieszczeniem, ze zwartymi

formami osiedleńczymi i przestrzeniami publicznymi, z jego niepowtarzalnym *milieu*.

Dla „Projektów dla Krakowa” autorzy studium wskazali tereny w obszarze trzeciej obwodnicy, uznając, iż istniejący tam potencjał terenów wolnych, zdezastrowanych bądź o niewielkim stopniu zainwestowania, zajmujący około 490 ha, zdolny jest zaspokoić potrzeby inwestorów w tworzeniu śródmiejskiej koncentracji, na wiele lat.

Realia inwestycyjne Krakowa w dużej mierze potwierdziły sensowność takiego założenia, jednakże jakość przestrzeni, zdeterminowana prymatem woli dewelopera, nie daje społeczności i miastu powodów do dumy.

Do rodziny „Projektów dla Krakowa”, można by dołączyć projekt City Park. Wyjątkowa lokalizacja i walory przyrodniczo – krajobrazowe w postindustrialnym obszarze Zakrzówka w Krakowie to pretekst do stworzenia wyjątkowego projektu deweloperskiego, obejmującego ponadstuhektarowy teren. Ten wyjątkowy projekt stwarza możliwości zrealizowania olbrzymiego parkowego założenia, powiązanego z miejską zabudową o funkcjach publicznych i mieszkaniowych, jest wielką szansą na pozyskanie nowych terenów dla miejskiej rekreacji. Ich jakość i atrakcyjność to także pretekst do jakościowych ekonomicznych przemian w obszarze co najmniej całej dzielnicy, jeśli nie w skali miasta.

PODSUMOWANIE

Sposób użytkowania miasta jest zagadnieniem podstawowym, a ideą jego urbanizacji: „...żądna segregacja ludzi i ich życiowej przestrzeni”, jak to proklamowała urbanistyka modernizmu.

Z całą swą złożonością - przemieszczeniem funkcjonalnym i użytkowym, z nauką i badaniami, rzemiosłem, produkcją i usługami, handlem detalicznym, kulturą mediami, mieszkańcami i przybyszami, terenami dla sportu i wypoczynku, ze współczesną i na wysokim poziomie architekturą - miasta winny oddziaływać magnetycznie, daleko poza swoje granice. W miejsce rutynowo sporządzonych planów miejscowych, spełniających tylko wymogi formalne, strategie ich rozwoju poprzez Wielkie Projekty, ich kreatywne, ale i praktyczne oddziaływanie, mogą wpłynąć na świadomy, intensywny i kompleksowy ich rozwój.

Znana od 15 lat koncepcja rozwoju miasta „od wewnątrz” odniosła sukcesy w wielu miastach Europy. Wymaga ona klarownych idei, dużej cierpliwości, intensywnej pracy planistycznej i zrozumienia dla urbanistycznej kultury, głównie ze strony politycznych i samorządowych gremiów. Jej celem jest bo-

wiem nie tylko zintegrowanie różnych rodzajów użytkowania, ale przede wszystkim zbudowanie nowych miejskich struktur.

LITERATURA

1. **Bourree S., Jaske J. (2010)**, *Hafen City Hamburg*, Wydawnictwo HafenCity Hamburg GmbH, 13th edition, Hamburg.
2. IBA Hamburg (.....), *Projekte und Konzepte*, Jovis Verlag GmbH, Berlin.
3. **Loegler R.M. (2011)**, *Miasto to nie architektoniczna zabawa*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Firma Wydawniczo-Reklamowa RAM, Białystok / Kraków.
4. **Lütke Daldrup E., Zlonicky P. (2009)**, *Grosse Projekte in Deutschen Städten. Stadtentwicklung 1990-2009*, Jovis Verlag GmbH, Berlin.
5. **Machleidt+Partner (1999)**, *Strassen Plätze Parks – Der öffentliche Raum in der Wissenschafts – Stadt*, BAAG Berlin Adlarshof Aufbaugesellschaft, Berlin.
6. **McKay D. (2009)**, *A life in Cities*, The Royal Incorporation of Architects in Scotland, Edynburg on behalf of the Glasgow Institute of Architects.
7. **Purchla J. (2011)**, *Gry w miasto – Syndrom Krakowa*, seria pod red. A. Lajczaka, Rozmowy z Jackiem Purchlą o jego Krakowie, Księgarnia Akademicka, Kraków.